
ЗЛОВЖИВАННЯ ПРОЦЕСУАЛЬНИМИ ПРАВАМИ У ЦИВІЛЬНОМУ І ГОСПОДАРСЬКОМУ ПРОЦЕСАХ: ШЛЯХИ ВИРІШЕННЯ ПРОБЛЕМИ

*Александрович Юлія Ігорівна,
студентка 5-го курсу(магістратури)
Юридичного інституту
Прикарпатського національного
університету ім. В. Стефаника*

Термін «зловживання процесуальними правами» не є новими, але на сьогодні він зайняв міцні позиції в правовій лексичі, хоча в юридичній літературі і судовій практиці відсутнє єдине комплексне його розуміння. Навіть в питанні виникнення і формування цього правового явища сформувалися щонайменше дві позиції. В першому випадку, виникнення інституту зловживання процесуальними правами пов'язують з античним часом. Представники іншої позиції вважають, що концепція “зловживання” в римському праві є, скоріше за все, спробу перенесення явищ сучасної правової дійсності на античний спосіб правового мислення. І по відношенню до римського права вірно було б говорити про розуміння можливості “недобросовісної поведінки” з точки зору права і моралі, але не про “зловживання правом”. Ідею зловживання правом тісно пов'язують із концепцією суб'єктивного права, формування якої завершилось у ХІХ століття, а саме з роботами відомого бельгійського юриста — Франсуа Лорана, який перший використав це поняття для позначення ряду типових, повторюваних ситуацій, пов'язаних з недобросовісним здійсненням суб'єктивних прав, що мали місце в французькому цивільному праві [1, 3].

На сьогодні, проблема зловживання правом є актуальною як для господарського, так і для цивільного процесу, але законодавчо вона не закріплена. В законодавстві навіть нема такого словосполучення, що є на нашу думку одним із суттєвих недоліків. Зловживання процесуальними правами — це нецільове використання процесуальних прав, їх свідоме перекручення, застосування не за призначенням, що деструктивно впливає на процес і нівелює його мету. Отже, ознаками, які притаманні цьому явищу є: 1) наявність у особи суб'єктивного права. Здійснювати своє право, в тому числі і зловживати ним, можна лише будучи наділений таким правом; 2) використання його. Зловживати правом можна лише при здійсненні цього права; 3) наявність шкоди, яка заподіюється та прямого причинно-наслідкового зв'язку між здійсненням права та шкодою. Оскільки заподіяння шкоди без здійснення свого права є протиправним діянням, а здійснення свого права без заподіяння шкоди є нормальним процесом здійснення своїх суб'єктивних прав [5, 360]; 4) вина особи, що зловживає правом, тобто відношення особи до своєї поведінки.

Прогалини в нормах процесуального права — таке ж елементарне явище, як наявність лакун в матеріальному праві. Недоопрацювання в області процесуального законодавства загрожує не лише правосуддю в цілому, тобто діяльності суду, але може обернутися негативними наслідками для сторін, ставлячи у небезпеку їхню процесуальну рівність. Таким чином, існують певні об'єктивні причини недобросовісної поведінки учасників процесу в результаті “недобросовісної” праці законотворців. Тому деякі вчені вважають, що запобігати фактам зловживання процесуальними правами можна суттєво уточнивши та розширивши текст процесуальних кодексів, оскільки ЦПК України містить 415 статей, а ГПК — всього 125, тоді як ЦПК Італії, Греції, Франції, Польщі містять понад 1000 статей. Модельний кодекс цивільного судочинства СНД передбачає 1100 статей. Мета

детальної регламентації дій учасників процесу не в тому, щоб “зарегулювати” процес, а зробити передбачуваними і відповідальними дії суду та учасників процесу [3, 191].

Але необхідні й дієві заходи боротьби із уже вчиненими зловживаннями. Одним із них може бути штраф. Таким шляхом зокрема пішла Франція та Бельгія, встановивши санкції у вигляді штрафу за зловживання процесуальними правами. А.І. Приходько зазначає, що закріпивши санкцію в ЦПК і ГПК в будь-якому формулюванні, законодавець ставить перед судом обов’язок доказування умислу особи, що можливе лише у випадку закріплення умов для цього в самому законі, тобто шляхом детальної регламентації цивільно-процесуальної і господарсько-процесуально відповідальності [2,179]. В тексті ЦПК і ГПК повинні бути відображені поняття процесуальної відповідальності, її співвідношення з зловживанням процесуальним правом, міра процесуального примусу, конструкція процесуального правопорушення, форма вчинення правопорушення, вина, обставини, які виключають відповідальність тощо. Якщо ці питання не будуть чітко відображені в законодавстві, то доля нових санкцій буде така ж, як тих, що вже передбачені, зокрема, в ГПК України. Адже в Україні відповідальність, яку суд може покласти на сторону за дії, що будуть кваліфікуватимуться як зловживання процесуальними правами передбачена в ГПК України. Зокрема, частина 2 статті 49 ГПК України, встановлює, якщо спір виник внаслідок неправильних дій сторони, господарський суд має право покласти на неї державне мито незалежно від результатів вирішення спору. Крім того, стаття 83 ГПК України зазначає, що одним з прав господарського суду при прийнятті рішення, є стягнення в доход Державного бюджету України з винної сторони штрафу у розмірі до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян на сторону за дії, покладених господарським судом на сторону [4, 189]. Таким чином, незважаючи на існуючі недоліки господарського процесуального права, воно пішло на крок вперед за цивільне процесуальне, закріпивши на законодавчому рівні норми, що можуть допомогти у боротьбі за чесний і законний процес. Але ці норми потребують реального застосування на практиці, оскільки на сьогодні вони в більшій мірі залишаються декларативними, над чим потрібно працювати як теоретикам і практикакам, так і законодавцю. Останній уже став на шлях виправлення. У Верховній раді України зареєстрований проект Кодексу господарського судочинства. У ньому міститься ціла глава під назвою “Заходи процесуальної відповідальності”, яка в редакції від 5.06.2008 схвалена комітетом Верховної Ради України з питань правової політики. Законодавчо передбачається закріпити наступні заходи примусу:

- 1) попередження;
- 2) видалення із зали судового засідання;
- 3) штраф.

Звертаємо увагу, що позитивним моментом в Проекті, на відміну від діючого ГПК України, є передбачена відповідальність не тільки сторін, а в цілому осіб, які порушують встановлені у суді правила, виявляють неповагу до суду або протиправно перешкоджають здійсненню судочинства. Звичайно, що таке законодавче нововведення в господарському процесі було б позитивним, так як сприяло б дисципліні сторін та підвищенню поваги до суду. Однак, треба зазначити, що відповідальності у разі зловживання процесуальними правами з метою затягування судового процесу все ж таки прямо не передбачено.

Зупинимося на ще одній проблемі, яка пов’язана з тим, що учасники судового процесу повинні серйозно ставитись до оскарження судового акту. А підвищити рівень відповідальності можна декількома шляхами. В Литві, наприклад, законодавчо відбулося трикратне збільшення мита, що сплачується при подачі відповідних скарг, а

також встановлено обов'язок дебітора відшкодувати кредиторів усі витрати, пов'язані з затримкою виконання, у випадку програшу справи у вищій інстанції. Це призвело до істотного скорочення випадків оскарження судових актів [2,193]. Такий підхід відгородив відповідні суди від необґрунтованих скарг та запобіг зловживанню процесуальними інститутами з метою затягування процесу, так як «вартість» такого затягування для боржника покладається на ініціатора свідомо програшного оскарження судового акту.

В інформаційному листі Вищого господарського суду України від 31.01.2005 р. №01-8/157 та листі Верховного Суду України від 17.01.2005 р. №1/3.2 зазначено наступне. Матеріали господарських справ свідчать про поширення практики подання сторонами у справі апеляційних і касаційних скарг на ухвали господарського суду, які не може бути оскаржено ані в апеляційному, ані в касаційному порядку. Відповідні дії сторін у справі, як правило, спрямовані на затягування судового процесу у зв'язку з пересиланням матеріалів справи до суду вищого рівня і є порушенням приписів статті 22 ГПК України, зокрема, стосовно обов'язку сторін добросовісно користуватися належними їм процесуальними правами, виявляти взаємну повагу до прав і охоронюваних законом інтересів другої сторони.

Згідно з частиною першою статті 106 та частиною першою статті 111-13 ГПК ухвали відповідно місцевого господарського суду і апеляційного господарського суду можуть бути оскаржені у випадках, передбачених ГПК та Законом України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом». Проте мають місце випадки, коли суд апеляційної чи касаційної інстанції розглядає такі скарги по суті. З метою запобігання відповідним порушенням, господарським судам, керуючись запропонованими рекомендаціями, слід відмовляти у прийнятті скарги з посиланням на ч.1 і ч.2 ст.106, ч.1 і ч.4 ст.111-13 та с.111-22 ГПК України. На жаль, цивільне процесуальне право не передбачає перелічених вище заходів по протидії недобросовісній поведінці. Тому досвід господарських судів був би актуальний і для судів загальної юрисдикції при розгляді цивільних справ. Крім того, пропонуємо встановити за цілеспрямоване затягування процесу будь-яким способом, як-то оскарження судових актів, що не підлягають оскарженню чи їх безпідставне, формальне оскарження з метою затягування строків розгляду справи, штраф у розмірі до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян - для фізичних осіб та до п'ятиста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян - для юридичних осіб. Розмір штрафу буде встановлюватись суддею в залежності від характеру зловживання та шкоди, яку було завдано при його здійсненні. Про накладення штрафу зазначається в ухвалі про відмову в прийнятті апеляційної чи касаційної скарги.

Усі вище перелічені заходи протидії зловживанням процесуальними правами, на нашу думку, можна розглядати і як превентивні заходи, які допоможуть попередити та уникнути деструктивного впливу на процес. Однак як зазначається в літературі за ступенем своєї репресивності заходи цивільного процесуального (а також господарського процесуального) попереджувального впливу є найбільш м'якими для особи, до якої вони застосовуються. Вони спрямовані на недопущення або мінімізацію наслідків правопорушень, а також на профілактику порушень норм. А.В. Юдін пропонується до попереджувальних заходів відносити наступні:

1) роз'яснення особам, які беруть участь у справі, їхніх обов'язків добросовісно користуватися всіма належними процесуальними правами і наслідків зловживання процесуальними правами;

2) можливість суду вчинити певні процесуальні дії, спрямовані на недопущення зловживання процесуальним правом, або утриматися від їх вчинення;

3) посвідчення особою, що беруть участь у справі, наявності або відсутності певних фактів[5,126].

Втілення в життя запропонованих вище заходів по боротьбі зі зловживаннями процесуальними правами в цивільному і господарському процесах, дозволило б, на нашу думку, не лише покращити процесуальне законодавство, але й саму діяльність суду.

Список використаних джерел:

- 1.Аболонин В. Действительно ли злоупотребление правом — это употребление права во “зло”? // Арбитражный и гражданский процесс.-2008.-№2.-с.3-5
- 2.Приходько А.И. Воспрепятствование разрешению дел в арбитражных судах: актуальные вопросы судебного правоприменения. – М. : Волтерс Клувер. 2008. – 288 с.
- 3.Медведев И.Р. О науке гражданского процесса: Эссе. Ответственность сторон за ложные объяснения в суде: Научное исследование.-М.: Волтерс Клувер.-2006.-304с.
- 4.Фонова О.С. Зловживання процесуальними правами учасниками господарського процесу // Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України.- 2008.-вип.6(74).-с.187-194
- 5.Юдин А.В. Злоупотребление процессуальными правами в гражданском судопроизводстве .- СПб.: Изд. дом С.-Петербур. гос. ун-та, 2005. - С. 360.

Науковий керівник - Логвінова Марія Володимирівна, кандидат юридичних наук, доцент кафедри судочинства, заступник директора Юридичного інституту Прикарпатського національного університету імені В.Стефаника

РОЗМЕЖУВАННЯ ПРАВА ВІДСТУПЛЕННЯ ПРАВА ВИМОГИ (ЦЕСІЇ) ТА ДОГОВОРУ ФАКТОРИНГУ

*Андресюк Катерина Борисівна,
студентка 4-го курсу юридичного факультету
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка*

Відступлення права вимоги - договірна передача зобов'язальних вимог первісного кредитора(цедента) новому кредиторові (цесіонарію)[3; п.3, стр.11]. У літературі договір має назву-цесія.

За договором факторингу(фінансування під відступлення права грошової вимоги) одна сторона(фактор) передає або зобов'язується передати грошові кошти в розпорядження другої сторони (клієнта) за плату, а клієнт відступає або зобов'язується відступити факторові своє право грошової вимоги до третьої особи. На перший погляд, можна зробити висновок, що ці два поняття є тотожними, та й справді і у договорі цесії, і у договорі факторингу йдеться про передачу зобов'язальних вимог, а саме відступлення права вимоги. Але вже із самих визначень вбачається відмінність у тому, що за договором факторингу передається право грошової вимоги, а у цесії може поступатися будь-яке право, зокрем вимога поставити продукцію, надати які-небудь послуги тощо. Отже, за предметом регулювання ці два договори схожі, де договір факторингу фактично дублює загальні положення цесії, конкретизуючи підставу передачі прав-зобов'язок передати грошові кошти (купівля-продаж), а також вигляд прав, які передаються-грошові вимоги до боржника.